

1.

“Hoor! roept Gij in mijn oren. Maar ik kan niet, ik wil niet horen. Zou ik uw woord verstaan, ik moest uw wegen gaan, u volgen, hier en nu.” Kunnen wij de roepstem van God nog wel zo gemakkelijk horen? Vorige week hebben we beluisterd hoe Mozes gehoor vindt bij God. De Onnoembare verscheen hem in de brandende doornstruik, met een naam en een gezicht. In het verhaal van vandaag wordt verteld hoe het volk gehoor *geeft* aan God. En gehoor geven betekent eigenlijk meteen al: doen wat wordt gevraagd. Voor ons is dat niet meer zo vanzelfsprekend. Daar komt nog bij dat dit verhaal nogal weerbarstig is, met moeilijke passages over de uitverkiezing van het volk en zelfs met dreigende taal, voor het geval dat volk niet zou gehoorzamen. Het lijkt wel of er blind vertrouwen wordt gevraagd. En de manier waarop de Levende hier verschijnt is bovendien eerder bedreigend dan bemoedigend. Het verhaal roept weerstanden op, maar kan misschien ook een kritisch, een onderscheidend licht werpen op onze vanzelfsprekendheden.

Met de hulp van God heeft Mozes het morrende volk met vallen en opstaan door de woestijn geleid. Nu heeft het zich eindelijk gelegerd, bij de voet van de berg. Laat Hij zich nog zien, die heeft gezegd “Ik zal er zijn”? Mozes beantwoordt de oproep van de Levende en hij bestijgt de berg tot drie keer toe, hij spreekt met God, daalt af, spreekt met het volk en brengt oproepen en antwoorden over. Hij is de tussenpersoon, “opdat het volk zal horen”. Het belangrijkste personage is eigenlijk de Levende zelf, die verreweg het meest aan het woord is: eerst in een belofte, in de uitverkiezing van het volk tot een heilig volk, en vervolgens in een hele reeks aanwijzingen aan Mozes, die bedoeld zijn als voorbereiding op het grote gebeuren waarmee het verhaal afsluit, de verschijning van de Levende zelf, boven op de berg, hoorbaar voor heel de verzamelde menigte.

2.

In de woorden van God horen we eerst hoe hij zijn voorkeur uitsprekt voor het volk Israel. “Gij zult uit alle volken mijn eigenste zijn, want van mij is heel de aarde”. In de hele Thora wordt deze voorliefde voor het volk Israel nooit uitgelegd, maar wel steeds opnieuw in verband gebracht met het *doen* van God, met het bevrijdende handelen: “Ik heb je op adelaarsvleugels gedragen, ik deed je komen naar mij”. Het gaat er dus niet om dat dit volk beter zou zijn of meer recht zou hebben op die voorkeur. Het gaat erom dat de Levende zich werkelijk uit liefde over dit volk heeft ontfermd, dat Hij uit mededogen niet anders kon. De voorkeur komt voort uit compassie. Het is een relatie die begint bij de liefde van de Levende: dat Hij het “gewaagd heeft onze hand te vragen”. Zo heeft het volk het ervaren. En wij kunnen het ook zo voelen: dat bevrijding mogelijk is, dat je daarbij geholpen of gedragen kunt worden door iemand die naast of misschien ook boven je staat, dat je een slavernij achter je kunt laten en samen met anderen echte vrijheid kunt leren, dat je kunt werken aan een vrijheid waarin niet ieder voor zich, maar ieder door de ander tot zijn recht komt. Dit is belangrijk voor het begrijpen van het hele verhaal: het begint met de Levende God die zich ontfermt en die bevrijdt; en al wat het volk zegt en doet is antwoorden hierop, op deze eerste liefde. Dat is ook vandaag, voor ons, nog heel actueel.

Maar de liefde is ook verplichtend. Dat wordt duidelijk in het tweede deel van de tekst. Het volk wordt heilig genoemd en dat duidt niet zozeer op een voorrecht, als wel op een bijzondere verantwoordelijkheid. Dat heeft iets ontzagwekkends. De bevrijding uit de slavernij betekent meteen ook een omvorming tot dienstbaarheid, niet alleen binnen het eigen volk, maar aan alle volkeren van de aarde. In ons verhaal lijkt het alsof die verplichting louter voortkomt uit de heiligheid van de Onnoembare zelf: het volk moet vooral de afstand bewaren. Maar in de hele bijbel heeft het ontzag voor God niet te maken met wie Hij is, maar met wat Hij doet. In een verwante tekst in het boek Deuteronomium (10, 17-19) is dat ook heel duidelijk: “Hij is de machtige, de ontzagwekkende God. Hij handelt zonder aanzien des persoons en is onomkoopbaar; hij verschaft weduwen en wezen recht, neemt vreemdelingen in bescherming en voorziet hen van voedsel en kleding. Ook u moet vreemdelingen met liefde behandelen, want u bent zelf vreemdeling geweest in Egypte.” Ik denk dat *dit* ontzag voor wat God doet ook de grondtoon is in het verhaal van vandaag. Drie dagen van reiniging en onthouding zijn er nodig; de berg is verdeeld in drie zones, waarvan de hoogste alleen

voor Mozes bereikbaar is, de middelste voor de priesters en de oudsten, terwijl het volk op een afgebakende plaats aan de voet van de berg moet blijven. Het gaat ook in deze hele encensering van de verschijning van God om de concrete inhoud van het verbond: de vreemdeling met liefde behandelen. De heilige afstand vergroot als het ware de intensiteit in de beweging van de liefde, van God naar mens en omgekeerd: er komt een besef in mee van de hoogte, van de moeilijkheid, van het radicaal-andere van het land van recht en vrede. Deze Enige God acht dit geliefde volk daartoe in staat; met minder mag het geen genoegen nemen, want het weet heel goed wat het betekent om vreemdeling te zijn en bevrijd te moeten worden.

Aan het eind van het verhaal, als het volk zich heeft gereinigd en is voorbereid, dan pas is er het verschijnen van de Levende zelf, in de alles doordringende stem die spreekt tot Mozes, door donderslagen en bliksemflitsen heen. Nergens anders in de joodse bijbel staat het volk Israel zo dramatisch en bijna rechtstreeks in contact met God: in het horen van de stem die spreekt vanuit de hoogte, vanaf het hoofd van de berg.

3.

Maar dan nog: kunnen wij hier nog iets mee? We hoeven niet ver van huis te gaan, om te kunnen zien dat de vrijheid van het verbond, die in de schrift wordt bedoeld, heel vaak voor ons geen werkelijkheid is. In de school waar ik werk tref ik soms kinderen die zich heel jong al vreemdeling voelen, voor wie thuis zijn problematisch is, omdat er ruzie is en ontrouw, omdat eigenbelang hoogtij viert, omdat je er niet mag zijn zoals je bent, omdat je een plek in de wereld moet bevechten of moet gaan in een richting die je eigenlijk niet wil. In de wereld van de grote mensen is het niet veel beter: een maatschappij waarin je moet meedoen aan de logica van de markt, steeds minder kunt vertrouwen op maatschappelijke bescherming, waarin geen vaststaande betekenissen meer zijn, waarin vaste relaties tussen mensen breekbaar zijn geworden. Is dit vrijheid? We zijn op zoek naar houvast in een snel veranderende tijd, in een wirwar van levenbeschouwelijke mogelijkheden, in een economische crisis die mensen hard kan treffen en die politieke zwakte blootlegt, in een culturele crisis die ontmaskert wat op vrijheid leek, maar vaak niet meer was dan gemakzucht, achteloosheid, hebzucht en angst. Zegt de bijbeltekst iets over deze bedreigende vrijheid?

4.

Opvallend is de reactie van het volk op de oproep van de Levende: het geeft onmiddellijk gehoor. Bijna haastig en zonder aarzeling klinkt de belofte: "Alles wat de Levende gesproken heeft en gezegd, wij zullen het doen". Het is een onvoorwaardelijke belofte. In Exodus 24 staat zelfs: "Wij zullen het doen *en horen*" - in deze volgorde. In een eeuwenlange traditie hebben de rabbijnen deze belofte belangrijk gemaakt in hun schriftuitleg. Voor ons als moderne en autonome mensen is dat op z'n minst tegendraads, het is strijdig met ons begrip van vrijheid. Het volk doet bij voorbaat de belofte dat het gehoor zal geven, dat het zal doen, nog voordat de Levende werkelijk heeft gesproken, nog voordat precies duidelijk is geworden wat die tien woorden van het verbond zullen inhouden. Is dit blinde gehoorzaamheid? De joodse filosoof Levinas gebruikt de rabbijnse commentaren om kritiek te geven op een kenmerk van de westerse manier van leven, dat misschien wel een van de oorzaken is van onze onzekerheid, van onze angst, van de slavernij en de woestijn zoals wij die ervaren. Hij noemt dit *la tentation de la tentation*, wat je zou kunnen begrijpen als: de verleiding om alles te willen beproeven, om aan alles mee te doen, overal bij te zijn, van alles zo snel mogelijk op de hoogte te zijn, maar zonder ergens echt door te worden geraakt, zonder nog echt je bestaan in te zetten voor iets of iemand, zonder je nog in de ontmoeting iets te laten gezeggen door het gelaat van de ander. De belofte die zo roekeloos staat opgeschreven in het verhaal van vandaag, kan dan toch iets voor ons betekenen: dit doen is eenvoudig het doen van het goede, zonder bedenken, overal waar het gedaan kan worden en meestal onaanzienlijk; het is spontaan, geïnspireerd, door ervaring wijs geworden. Dit doen is eerst nodig is om de woorden van het verbond te kunnen verstaan. "Wij zullen doen en horen" is het antwoord op de liefde en op het allereerste doen van God zelf. Het is geen bewuste keuze tussen goed en kwaad. Het is ook geen blind of kinderlijk vertrouwen. Het gaat om een houding, een oorspronkelijk weten van het goede dat alleen in de ontmoeting met de ander echtikbaar is. In dit doen breekt onze geslotenheid open, door dit doen kunnen we het harnas afleggen van een zelf bepalend *ik* of *wij*; in dit doen krijgen we het vertrouwen dat echte vrijheid mogelijk is, ook in onze maatschappij.

5.

De stem van de *sjofar*, die gaat door merg en been, is inderdaad huiveringwekkend. Maar deze vrees is niet een beklemmende angst. Het is eerder het voorvoelen van een extra dimensie, van de hoogte in de liefde van God, van de moeilijkheid van echte vrijheid. Uiteindelijk gaat het om onze beantwoording van deze eerste liefde. We kunnen dat alleen maar doen in de strijd tegen alles wat mensen knecht en hen berooft van hun geboorterecht op een menswaardig bestaan. Door alle vervreemding heen, werken wij mee in die strijd, bijvoorbeeld in gezamenlijk protest tegen de mensonterende macht van het geld in de wereld; of eenvoudig in het klein, overal waar wij elkaar helpen, elkaar ondervangen, als we de vreemdeling beschermen en elkaar de moeilijke vrijheid leren. We doen dat op allerlei manieren, op allerlei plaatsen, gezien of ongezien. Dat is het enig mogelijke antwoord op het gebod dat we kunnen horen in de stem van de ander, het gebod van de levende God die Liefde is en dat ons zegt: "Jij, hoor mij, heb mij lief."

Germain Creighton